

SKUP 1999 – 41

Prosjekt: Kjemivåpen-saken
Medarbeider: Kjetil Stormark
Publikasjon: VG
Publisert: Juli 1999 – januar 2000
Medium: Avis
Tema: Forsvar og miljø

00YR00152

«Kjemivåpen- saken»

Våpen- og miljøtrusselen fra øst

Kjetil Stormark

Publisert i perioden 15. juli 1999 – 21. januar 2000

Prosjekt: "Kjemivåpen-saken – Våpen- og miljøtrusselen fra øst"
Medarbeider: Kjetil Stormark
Publikasjon: VG
Publisert: Publisert i Verdens Gang i perioden 15. juli 1999 til 21. januar 2000.
Tema: Miljø/utenriks/forsvarsstoff

De ulike enkeltartikler:

- Verdens Gang 15. juli 1999 (Forside; "Billedbeviset – Hemmelig GIFT-LAGER truer Norge", med oppslag på sidene 10-13 inne i avisen; "TIKKENDE BOMBE – Her er det hemmelige russiske giftlageret ved norskegrensen" og "23 000 ER TRUET – Giftskyene kan ramme Norge hardt").
- Verdens Gang 16. juli 1999 ("Russisk diplomat kalt INN PÅ TEPPE – UD krever svar etter VG-avsløring", "VARSLER IKKE – Ingen målinger ved grensen", "Fugler i bur skulle varsle" og "Reagerte med forferdelse").
- Verdens Gang 17. juli 1999 ("TAR AFFÆRE – Dørum vil ha beredskapsplaner på bordet", "Trente på bruk av kjemiske våpen" og "- Marked for kjemiske våpen").
- Verdens Gang 19. juli 1999 ("Atomtyvene herjer – Tar utstyr – setter sikkerheten i fare" og "Stjal lysbryteren").
- Verdens Gang 20. juli 1999 ("Benekter VG-påstander").
- Verdens Gang 21. juli 1999 ("Godal tviler på dementier").
- Verdens Gang 23. juli 1999 ("Dråpen som DREPER – Forskningssjef: - Forsvaret trener for lite på ABC-vern" og "Foreslår utredning").
- Verdens Gang 26. juli 1999 ("De viktige LAGER-TANKENE – Detaljene som kan gi norsk krav om inspeksjon" og "- Mangler oversikt").
- Verdens Gang 13. august 1999 ("- FORSVARET VIL BLI LAMMET – Ikke i stand til å takle ABC-krigføring").
- Verdens Gang 18. august 1999 ("KREVER NY FORKLARING OM KOLA-GIFTLAGER").
- Verdens Gang 19. august 1999 ("FNYSER AV VG-AVSLØRING").
- Verdens Gang 13. desember 1999 ("Russerne UTEN SVAR – UD vil ikke kreve våpeninspeksjon").
- Verdens Gang 21. januar 2000 ("HAR INFO om kjemisk lager").

Redaksjon: Verdens Gang,
 Postboks 1185 Sentrum,
 0107 OSLO
 Tlf. 22 000 000

Kontaktperson: Kjetil Stormark,
 Anna Rogstadsvei 8,
 0592 OSLO
 Tlf. 9054 8964 (m) el. 22 000 642 (dir a).

INNLEDNING

Avsløringen av det hemmelige, russiske lageret for kjemiske stridsmidler bare få mil fra norskegrensen vakte stor oppmerksomhet da VG kjørte den første saken i en større artikkelserie 15. juli 1999. Ikke bare kunne VG i detalj fortelle hvor anlegget lå, hvor mange som arbeidet der og at det formelt var Nordflåten som hadde ansvaret for lageret. Vi brakte også eksklusive bilder av det sensitive militæranlegget.

VGs avsløring førte til betydelige oppslag i andre medier, blant annet i NRK Dagsrevyen (som dekket saken meget bredt), på Dagsnytt og andre etermedier, samt hos NTB. De neste dagene førte VGs fortløpende artikkelserie også til en betydelig debatt rundt spørsmålet om Norge hadde en god nok beredskap mot eventuelle utslipp av livsfarlige kjemiske stridsmidler fra øst.

Saken har dessuten ført til betydelige diplomatiske implikasjoner. Det har vært flere runder mellom Norge og Russland i etterkant av saken, på ulike nivåer. Saken er blitt diskutert helt på toppnivå i begge land, og utenriksminister Knut Vollebæk har ved minst en anledning tatt opp saken med sin russiske kollega. Den diplomatiske tautrekkingen pågår fortsatt. I tillegg til kontakten med Russland, har Norge hatt underhånden diplomatiske drøftinger på toppnivå om saken også med en rekke NATO-land.

Bare to dager etter den første artikkelen stod på trykk, varslet Justisdepartementet og statsråd Odd Einar Dørum en omfattende gjennomgang av den norske beredskapen på området.

En rekke utenlandske medier, blant annet i Russland, USA, Finland og Storbritannia, har i kjølvannet av VGs artikkelserie vist interesse for de nye opplysningene som er kommet fram. Forskere i utlandet har også lagt avsløringen til grunn for en del av den videre research som drives på området.

REDEGJØRELSE FOR ARBEIDET

Et lite hint – februar 1997

Datoen er 27. februar 1997. Langt ute i en omfangsrik bakgrunnssamtale med en høytstående etterretningsoffiser om en rekke ulike forhold, kommer vi inn på problematikken rundt radioaktivt avfall og materiale i det tidligere Sovjetunionen. Vi snakker om situasjonen på Kolahalvøya, og offiseren kommer med endel halvinteressante vurderinger, inntil han sier:

"Du burde se på problematikken rundt lagring av kjemiske våpen. Det er et minst like stort problem som a-delen. Kanskje større".

Mine spørsmål om det finnes lagre for kjemiske våpen på Kolahalvøya blir ikke besvart. Istedet får jeg bare generelle svar om det russiske kjemivåpenprogrammet, og at man ikke kan utelukke noe som helst når det gjelder Russland. Jeg forstod imidlertid kilden dithen at problematikken ang kjemiske våpen var rimelig aktuell, sogar brennhet, i "Nordvest-Russland". Noe mer spesifikt område fikk jeg ikke oppgitt.

Bakgrunnsavtalen ble ikke lenge etter avsluttet, og jeg følte jeg som Arbeiderbladets medarbeider tross alt hadde fått et rimelig godt utbytte. Men den aller mest interessante saken var på langt nær innenfor rekkevidde. Men nysgjerrigheten min var vekket.

Problemstillingen var i all enkelhet:

1. Hadde russerne et lager for kjemiske våpen på Kola?
2. Hvor farlig var dette lageret – og hvilke lagringsforhold var det evt snakk om?

Støvsuging av offentlige arkiver/kartlegging av kilder – mars – juni 1997

Ganske umiddelbart startet jeg med å støvsuge offentlige arkiver for relevante opplysninger. Jeg innhentet samtlige stortingsmeldinger og andre dokumenter fra Utenriksdepartementet som omhandlet atomproblematikk på Kolahalvøya spesielt, og miljøproblematikk mer generelt. Jeg innhentet også de detaljerte budsjettoversiktene som viste hvilke prosjekter man satset på, og hvor mye som ble brukt på de ulike områdene.

Jeg innhentet også store mengder informasjon fra internett – ikke minst om kjemivåpenkonvensjonen (Chemical Weapons Convention – CWC), om implementeringen av denne og lastet ned flere årganger av "Chemical Weapons Convention Bulletin".

Jeg besøkte også hjemmesidene til SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), OPCW (Organisation for the prohibition of chemical weapons – sekretariatet som står for implementeringen av CWC), The Center for Nonproliferation Research, Center for Defense and International Security Studies, Janes Electronic Information System/Janes Defense, International Arms Control and Disarmament Agency, CTR – Cooperative Threat Reduction/U.S. Department of Defense, Chemical and biological Defense Info. Analysis Center, og en rekke andre.

For å avgrense søkene noe, og for å ikke gå meg vill i jungelen av informasjon, søkte jeg råd hos "militært personell" med innsikt i temaene jeg ville ha informasjon om - for å få en pekepinn på hvor den kvalitativt beste informasjonen var å finne på nettet. Jeg skaffet meg kunnskap både om hvordan de kjemiske stridsmidlene generelt virket, rekkevidde og liknende, samt kunnskap om hva som så langt var avslørt om det russiske kjemivåpenarsenalet (lagringsforhold, lokalisering av lagrene, m.m.).

I tillegg foretok jeg selvsagt omfangsrike søk i NTB-arkivene, Atekst og flere utenlandske aviser.

Jeg oppsøkte til og med utenlandsseksjonen hos Forsvarets rekrutterings- og mediasenter (FRM) og gikk gjennom flere årganger av Sovjetarmeens filmrevy, på jakt etter innslag som kunne gi meg en pekepinn på om russerne hadde øvet på BC-relaterte scenarier i Nord. Jeg fant det man kan kalle indisier, men ikke fullgode beviser.

Dessuten hentet jeg fram amerikanske dokumenter om BC-spørsmål – dokumenter jeg hadde funnet da jeg gikk gjennom mikrofilm-samlingene til Nobelinstituttets bibliotek i Oslo i forbindelse med research jeg hadde gjort i andre sammenhenger.

Parallellt kartla jeg også hvilke muntlige kilder som fantes. Jeg begynte med en bred gjennomgang, og tok kontakt med folk jeg kjente eller visste om i Institutt for

forsvarsstudier (IFS), Forsvarets overkommando (FO), Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI), Forsvarsdepartementet (FD), Miljøverndepartementet (MD), Statens Strålevern (SSV), Norges Landbrukshøyskole (som vet ett og annet om biologiske stridsmidler), Forsvarets mikrobiologiske laboratorium, Utenriksdepartementet (UD), nåværende og avgåtte militære offiserer med og uten e-bakgrunn, utenlandske kilder (både militære offiserer, sivile og militære etterretningsoffiserer, sentrale folk i internasjonale miljøorganisasjoner, og forskere), nåværende og tidligere ansatte ved Politiets overvåkingstjeneste (POT), russiske diplomater, personer i russiske miljøorganisasjoner som hadde kontakt med norske og amerikanske forskere og miljøorganisasjoner, og andre personer jeg trodde kunne hjelpe meg videre.

Da jeg pratet med disse kildene spurte jeg ikke bare etter personer de trodde hadde innsikt i temaet jeg arbeidet med, men også om de kjente til skriftlig dokumentasjon som omhandlet kjemiske våpen i Russland.

Letingen ga meg anselige mengder informasjon – og etter en stund satt jeg igjen med to stappfulle ringpermer av dokumenter og nattlig lektyre. Jeg fikk også opparbeidet meg en god oversikt over de ulike kildene jeg langsomt måtte begynne å bearbeide. Den kunnskapen jeg lette etter var åpenbart ikke spredd på veldig mange hender.

Men det viktigste var det jeg nå med sikkerhet visste ikke var kjent: Russland hadde ikke kunngjort at det fantes noe lager for kjemiske stridsmidler på Kolahalvøya. Av de syv lagrene som Russland hadde bekreftet fantes, var det nærmeste i Pochep i Briansk Oblast.

Jeg visste også at Norge hadde en sterk mistanke til at det fantes et lager for kjemiske stridsmidler på Kolahalvøya. I stortingsmelding nr. 34 (1993-94) fra Utenriksdepartementet om "Atomvirksomhet og kjemiske våpen i våre nordlige nærrområder" fant jeg et interessant ordvalg:

"Ifølge offisielle russiske opplysninger utgjør det totale kjemivåpenarsenal rundt 40.000 tonn (...). Vi kjenner (...) ikke til hvilke typer stridsmidler som eventuelt måtte befinne seg i vårt nærrområde, eller til stridsmidlenes tilstand. Russiske myndigheter hevder at kjemiske våpen er flyttet til sentrale lagre i påvente av destruksjon, men utelukker ikke at "gamle" stridsmidler fortsatt finnes i området".

Og UD's eksperter fortsatte:

"Hvis det finnes lagre med kjemiske våpen på Kola, vil det alltid være muligheter for uhell med disse. I verste fall kan det oppstå eksplosjon og brann i lageranlegg, såvel som ved destruksjonsanlegg og under transport. Under slike forhold kan kjemiske stridsmidler bli spredd i nærområdet i både damp- og væskeform. Kjemiske stridsmidler i væskeform (dråper) vil imidlertid falle ned på bakken i nærområdet, og kan representere en kontaktfare i nærområdet, men ikke utover de nærmeste en til to kilometerne. Hovedproblemet er kjemiske stridsmidler i dampform, siden de er giftigst og virker ved innånding. Dampen føres med vinden over store områder, men den vil etterhvert fortynnes til skyen ikke lenger er giftig. Risikoen for helseskader er avhengig av avstanden fra utslippsstedet, størrelsen på utslippet, stridsmidlets giftighet, og av vær- og vindforhold. Ved spesielt ugunstige forhold kan man få et trekantformet fareområde som er 250 km langt og 20 km bredt, og som har spissen i utslippspunktet".

På bakgrunn av hintet jeg hadde fått i bakgrunnssamtalen i februar, virket det ikke som om UD her bare forholdt seg til utelukkende "teoretiske problemstillinger". Her var det åpenbart mer konkrete ting som lå til grunn for de inngående utredningene som var foretatt.

Jeg spurte meg selv; Dersom det bare dreide seg om teoretiske problemstillinger, hvorfor fokuserte UD da så mye på atomvirksomhet og kjemiske våpen, og ikke biologiske våpen, som Russland også har mye av. Og hvorfor tok man det med selv i overskriften på stortingsmeldingen? Det kunne være tilfeldigheter, og kanskje ikke.

Men det var da jeg leste UD's stortingsmelding, at jeg forstod at jeg var på sporet av en virkelig svær story.

Om å gå over bekken etter vann – juni-juli 1997

I juni satte jeg meg på flyet til Washington D.C. i USA, primært for å drive research i forbindelse med Bouchikhi-saken. Men jeg hadde også flere saker på agendaen i min nyhetsjakt – vel vitende om at åpenheten om norske og skandinaviske forhold ofte er større i USA enn her hjemme.

Gjennom tre uker drev jeg en intens arkivjakt, spesielt i State departmentsomfangsrige arkiver, som blir oppbevart hos National Archives i Maryland utenfor den amerikanske hovedstaden. Det moderne bygget, som er bygget i en minimalistisk-modernistisk stil, er det reneste mekka for gravende journalister og forskere. Er man tålmodig nok, er det ikke måte på hva man kan finne her.

Mitt utbytte ble imidlertid større da jeg oppsøkte National Security Archive ved George Washington University i selve sentrum av Washington D.C. Folkene her har publisert store dokumentsamlinger på mikrofilm om Iran-Contras-affæren og andre viktige enkeltsaker/skandaler i amerikansk politikk – dokumentsamlinger som danner grunnlaget for forskernes historiebøker om hendelsene. Og her var jeg heldig, eller dvs at jeg hadde gjort hjemmeleksen før jeg kom hit: I en rekke brune papirkartonger hadde de haugevis av dokumenter om BC-problematikk (biologiske og kjemiske våpen). Dokumentene var gjennom flere år hanket ut fra Central Intelligence Agency (CIA), Defense Intelligence Agency (DIA) og andre amerikanske etterretnings- og forsvarsetater. Samlingen var imidlertid ikke blitt stor nok til å rettferdiggjøre publisering på mikrofilm, men stor nok til å begeistre undertegnede betydelig. Jeg fikk en ubegrenset tilgang til dette materialet. Det eneste kravet var at jeg måtte betale litt for hver kopi jeg tok. Jeg brukte to dager ved kopimaskinen.

Jeg gjorde også endel research i Library of Congress og andre steder jeg slapp inn. Men hva angår dokumenter – utbyttet var definitivt størst hos National Security Archive.

I dokumentene var mye sladdet ut, i særdeleshet de delene som gikk på lagringsforhold i Russland, opplysninger om stridsevne og lagrenes størrelse. Men dokumentene ga meg mye fyldig bakgrunnsstoff – og ikke minst stod det endel navn der, som fortalte meg hvem som hadde spesiell innsikt i emnet. I motsetning til i Norge, er det i USA ikke fast praksis å sladde alle navnene i etterretningsdokumenter som frigis. Ikke det at det er frigitt så mange etterretningsdokumenter i Norge, men noen har det jo blitt etterhvert, om enn motvillig...

Under oppholdet i D.C.-området intervjuet jeg et tosfret antall etterretningsoffiserer, i hovedsak personer som hadde forlatt den aktive tjenesten til fordel for det private næringsliv. Temaet for disse intervjuene var terrorbekjempelse med henblikk på Midtøsten og Israel, men jeg gjorde det alltid til en regel å spørre også om et par andre ting jeg var nysgjerrig på, deriblant kjemiske og biologiske stridsmidler.

Underveis i løpet var det en av de forhenværende etterretningsoffiserene som foreslo at jeg kunne kontakte CIA og DIA direkte – at jeg kanskje kunne ha flaks. Dagen etter omsatte jeg rådet i praksis. Men jeg hadde dessverre ikke flaks. Da pressekontorene fikk høre at jeg ikke var amerikansk statsborger, var de ikke interessert i å snakke med meg. Hadde jeg derimot vært en amerikansk statsborger, kunne jeg muligens ha fått en briefing om emnet, ble det sagt. Men det er ikke sikkert at jeg ville fått vite noe mer enn det jeg allerede visste.

Noen av de underhåndskontaktene jeg gjorde under oppholdet i USA førte imidlertid fram. Jeg kom i kontakt med personer som hadde de riktige kontaktnettene, og som pleiet nær kontakt med embedsmenn og offiserer som faktisk hadde foretatt inspeksjoner av russiske lagre for kjemiske våpen. Jeg kom også i kontakt med forskere som hadde inngående kunnskaper om emnet, blant andre Amy Smithson ved Henry L. Stimson-senteret i Washington D.C. Hun hadde halvannet år tidligere laget en rapport om lagringsforholdene ved de allerede kjente lagrene i Russland.

Rapporten var skremmende lesning. For henne var det helt ukjent at russerne skulle ha noe lager for kjemiske våpen på Kolahalvøya, og hun konstaterte at dersom jeg maktet å få noe slik bekreftet, ville det være en nyhetssak av internasjonalt omfang. Smithson viste seg å være en person med et bredt kontaktnett, og viste seg å bli viktig i mitt videre arbeid, som døråpner og i en viss grad også veileder. Men hun kunne ikke hjelpe meg i jakten på opplysninger om plasseringen av et eventuelt lager på Kola.

Den tålmodige jakten – august 1997 – oktober 1998

Under oppholdet i USA ble jeg av VG tilbudt ny jobb, noe jeg også takket ja til – mens jeg fortsatt var der borte. Noen dager etter at jeg begynte i min nye jobb 18. august, hadde jeg en medarbeidersamtale med avdelingssjef Magne Storedal. Jeg fortalte ham om nyheten jeg jaktet på, og om at jeg allerede da var lysten på å dra til Kola for å drive jakten videre derifra.

Vi ble imidlertid enige om at grunnlaget fortsatt var noe for løst. Men Storedal foreslo at jeg kunne ta ansvar for å dekke miljøproblematikk mer generelt i Nordvest-Russland, og at jeg skulle samarbeide med vårt avdelingskontor i Tromsø. Jeg syntes dette hørtes ut som en utmerket ide. Dette ville gi meg anledning til å pleie kilder på en mer behagelig og plausibel måte – og til å kunne få uttelling for min nitidige research ved å dekke andre nyhetssaker som dukket opp underveis. Det var det absolutt mest praktiske - både for avisen og for meg.

I denne perioden fortsatte jeg å pleie personer som jeg trodde kunne sitte på den aktuelle kunnskapen – personer både i Norge og i utlandet. Jeg brukte lang tid på å bygge opp et tillitsforhold til en rekke personer, og til å ytterligere bygge opp min egen kunnskapsbase – vel vitende om at tillit ikke kan bygges dersom du ikke gjør hjemmeleksa di.

Jobbingen i denne perioden var imidlertid preget av rykk-og-napp-prinsippet. Det var i hovedsak andre saker som stod i hovedfokus. Men enhver anledning jeg fikk til å fiske etter mer informasjon – ja, da benyttet jeg den sjansen som bød seg. Jeg brukte også dødtid innimellom annen jobbing til å ta telefoner og til å pleie kontakt med kildenettet. Etterhvert fikk jeg napp...

Tampen brenner – november 1998 – april 1999

I november 1998 kommer det jeg kan kalle gjennombruddet. Jeg får endelig en bekreftelse på at Russland har et lager for kjemiske våpen på Kolahalvøya. Jeg får en omtrentlig stedsangivelse; 10 km sørvest for Severomorsk/12 km nordøst av Murmansk. Det er snakk om stor bygningsmasse, spredt over et stort område. Jeg har allerede fortalt kilden at jeg planlegger å reise til Kola, og vedkommende sier at jeg kan lete etter forholdsvis lave bygninger, og der enkelte er rene blikkskur (halvsirkelformede skur, sett fra siden). Jeg får også vite at stedet mest sannsynlig drives av Nordflåten og at det er plassert i et innlandsområde.

Noe av det første jeg gjør er å forsøke å finne et godt kart for Murmansk-området. Det i seg selv er ingen enkel oppgave. Når jeg først greier å spore opp et slikt kart, blir jeg ikke stort klokere. Det er som å lete etter nåla i høystakken. Men jeg er villig til å forsøke.

Som ledd i samarbeidet med VGs avdelingskontor i Tromsø har jeg i et par-tre uker forberedt en konferansedag i Oslo, der mine kolleger fra Tromsø og jeg selv skal ha kontaktskapende møter med kilder i Statens Strålevern, den russiske ambassaden, Utenriksdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet og Bellona. 26. november gjennomfører vi denne konferansedagen. Dette gir meg ytterligere anledning til å lete videre etter mer informasjon – og nå har jeg fått en sårt tiltrengt brekkstang. Når man vet "noe" er det som oftest lettere å få vite mer. Vet man lite eller ingenting, famler man i blinde.

Spesielt interessant var det å møte den russiske ambassaden, som sendte tre av sine diplomater for å møte oss i VGs redaksjon. Senere fant jeg ut at to av disse hadde etterretningsbakgrunn, en sivil og en militær, noe som ikke gjorde dem til mindre interessante samtalepartnere.

Formen på konferansedagen – som i en viss grad ble gjennomført ved fellesmøter, viste seg imidlertid å gi få eller ingen anledninger til å ta opp kjemivåpen-saken. Men selv om selve konferansedagen i seg selv ikke ga konkrete resultater for prosjektjobbingen, førte det til at kontaktnettet ble ytterligere utvidet. Dette skulle bli verdifullt senere.

Etter at jeg fikk hanket inn de nye puslebitene tidligere i måneden, hadde jeg en ny runde med min avdelingssjef vedrørende en mulig reise til Murmansk. Jeg følte at jeg nå hadde et noenlunde grunnlag for å jakte på det aktuelle anlegget. Men jeg fikk tommelen ned, nok en gang. Min sjef følte at grunnlaget fortsatt var noe for usikkert.

Men i april og mai kom de siste, avgjørende puslebitene på plass. Jeg fikk tak i et ytterst detaljert, amerikansk kart – utgitt av Defense Mapping Agency – og der jeg nå fikk plottet inn svært detaljert hvor det russiske lageret lå hen. De avgjørende detaljene fikk jeg fra en kilde jeg hadde pleiet kontakt med i lang tid, og jeg visste at

opplysningene hadde sin opprinnelse i etterretningsrapporter. Jeg visste også at opplysningene var meget høyt graderte, så høyt som "Hemmelig"/"Secret". Det viste seg at anlegget lå like ved hovedveien mellom Murmansk og den lukkede militærbyen Severomorsk.

Jeg hadde fortsatt UD's stortingsmelding friskt i minne, og husket det ekspertene der skrev om en mulig konsekvensradius ved en mulig ulykke på et slikt anlegg. Etter å ha tegnet radius rundt området, fant jeg ut at kommunene og tettstedene Kirkenes, Vardø, Vadsø, Skipagurra og Tana Bru var innenfor faresonen. Etter en telefon til Statistisk Sentralbyrå (SSB) satt jeg igjen med konklusjonen: Minst 23000 nordmenn kunne bli rammet.

På dette grunnlaget fikk jeg grønt lys fra avdelingssjef til å begynne å planlegge en reportasjetur til Murmansk.

Forberedelser til "spiontokt" – mai – juni 1999

Det var ikke gjort i en håndvending å forberede avreise til Russland. I tillegg til visumprosessen, som kan være tidkrevende, ønsket vi å tåkelegge årsaken til at vi sendte et reportasjeteam til Kolahalvøya. Derfor ønsket vi å gjøre endel andre reportasjer mens vi var der borte. Dette var også avdelingsledelsen interessert i.

I tillegg til å forberede selve hovedreportasjen, sørget jeg for å skaffe meg avtale hos Atomflot (som eies og drives av Murmansk Shipping Company) – der den sivile atomisbryterflåten holder til nord for Murmansk. Vi fikk også avtaler med nordmenn som drev norsk næringsvirksomhet i Murmansk, i tillegg til at vi satte stringeren i gang med å jakte på russiske prostituerte som solgte sex til nordmenn i Norge. Et forsøk på å slippe til på Kola Power Plant (KPP) var ikke vellykket. Vi var ikke tilstrekkelig mange uker ute i forveien for å tilfredsstille det russiske byråkratiet og behovet for offisielle tillatelser.

Det fantes også viktige sikkerhetslementer som måtte ivaretas. Det var hevet over enhver tvil at vi måtte bevege oss til fots et betydelig stykke inn på den russiske tundraen – og svært tett inn mot lukket militært område, kanskje sogar bak de militære sperringene for å få tatt de bildene vi ønsket. Dette visste vi ikke noe om. Vi visste at det lå flere høydedrag øst for Murmansk som muligens ga et godt utgangspunkt for å ta de bildene vi trengte, men sikre kunne vi ikke være før vi stod der.

Vi måtte også tenke preventiv sikkerhet under oppholdet i Murmansk, dersom den føderale sikkerhetstjenesten FSB bestemte seg for å gå oss nærmere etter i sømmene. For å være på den sikre siden bestemte vi oss før avreise for aldri å diskutere kjemivåpensaken på hotellrommet i Murmansk. Jeg fikk også før avreise til Russland en kort innføring fra en som kunne faget på hvordan jeg kunne avdekke eventuelle "skygger". Men denne kunnskapen viste seg senere – heldigvis – å bli overflødig.

Underveis vurderte vi dessuten å ta med oss GPS-utstyr (Global positioning system) for å gjøre det enklere å finne anlegget. Dette lot vi være, av frykt for å vekke unødig oppsikt i grensekontrollen dersom bagasjen ble gjennom søkt. Vi bestemte også for å legge igjen hjemme det graderte kartet fra Defense Mapping Agency, og istedet ta med et mindre detaljert kart.

Vi søkte også om turistvisaer – som betød at oppmerksomheten rundt vår ankomst ville bli betydelig mindre. Alle søknader fra journalister som skal på tjenesteoppdrag blir nemlig behandlet i Russland, mens turistvisaene blir utstedt av det russiske generalkonsulatet i Kirkenes.

Forut for reisen ble det grundig drøftet med redaktørkollegiet hvilken risiko vi kunne utsette oss for ved å forsøke å få tatt bildene. Oppdraget inneholdt en betydelig risiko for å bli avslørt og eventuelt pågrepet av militære styrker eller av sivilt politi, med fare for rettergangsskritt eller utvisning fra landet. Det var tross alt toppsensitivt, militært område vi skulle avfotografere.

Vi fikk klarsignal – men ikke til å bevege oss inn på militært område. Jeg tror ikke jeg ville fått grønt lys fra redaktørene om det ikke var for det enkle og alvorlige faktum at en ulykke ved anlegget ville kunne påvirke så mange som 23000 nordmenn. Avskjedshilsenen fra nyhetsredaktør Torry Pedersen var like ironisk som krystallklar: "Ikke ta unødige sjanser. Og for all del; Ikke bli arrestert!"

Jobbing i felten – 18. - 26. juni 1999

18. juni satte jeg meg på flyet i Oslo, med destinasjon Murmansk. Jeg hadde avtalt å møte fotografen i Tromsø. Over armen hadde jeg en 500 mm telelinse som Terje Mortensen fra VGs Tromsøkontor hadde bedt meg om å ta med fra Oslo. Linsen var svær og gjorde at vi stakk oss voldsomt ut, men vi hadde ikke stort annet valg, dersom vi skulle få de bildene vi var på jakt etter.

Før avreise hadde vi blitt enige om å ikke involvere den lokale stringeren vi benyttet. Vi fryktet at mannen, som var russisk statsborger, kunne få betydelige problemer dersom det ble kjent at han aktivt hadde bistått en utenlandsk avis å avfotografere et hemmelig russisk forsvarsanlegg.

På plass i Murmansk ble det raskt klart at det ikke var noen enkel jobb vi hadde satt ut på. Vi brukte mye tid på rett og slett å finte ut vår stringer, for å skaffe oss tid alene, eller ved å finne vikarierende motiver for å få sightseeing i det området vi hadde behov for å bevege oss alene i. Det var endel praktiske problemer knyttet til det at vi ikke kunne trekke veksler på stringeren. Ikke var det leiebil å oppdrive (det finnes rett og slett ikke), og de færreste taxisjåførene – ei heller taxisentralen – behersket engelsk. Veien vi måtte ut på – St. Petersburg-veien – var også langt unna sentrum.

Den første "befaringen" ga oss dårlige "vibber". Det høydedraget/fjellet vi måtte opp på for å få tatt bildene, lå svært nær der kontrollposten og sperringen på veien mot Severomorsk var satt opp. Sammen med stringeren kjørte vi ganske nær kontrollposten i en taxi, og la merke til at piggtrådgjerdene stod ganske tett ned mot veien. Det var også en rekke kontrolltårn. De aller fleste tårnene stod slik plassert at vi ikke greide å danne oss et bilde av om de var bemannet eller ikke.

Men vi kunne ikke gi oss når vi var så nær. Vi ble enige om å gjøre et forsøk, men uten fotoutstyr, i tilfelle vi ble tatt. Da var det tross alt lettere å snakke seg ut av situasjonen igjen, enn dersom man stod med en 500 mm på den russiske tundraen og speidet i retning av den lukkede militærbyen Severomorsk.

Et par dager senere fikk stringeren fri, og vi tok en taxi ut til en bilforhandler som lå

like ved området der vi måtte ta oss inn i skogen – til fots. Den første strekningen var ganske bratt – opp høydedraget. Vi hadde ingen anelse om hva som ville møte oss på toppen, om det var gjerder, soldater og eventuelt hundepatruljer. Vi sørget derfor for å ta oss god tid, og for å beskue Murmansk by mer enn en gang på vei oppover – slik at det virket plausibelt at vi var nordmenn på "fottur". På toppen fikk vi en gledelig overraskelse. Det var ingen gjerder, og vi kunne fritt bevege oss innover i området.

Men her var det flere høyder som vi måtte bevege oss rundt. Hele tiden forsøkte vi å velge bevegelsesmønstre som reduserte muligheten for å oppdage oss i terrenget. Etter rundt to timers leting fant vi det vi lette etter. Men vi så også en rekke vaktårn. Mange vaktårn.

Selv om vi innså at vi tok en betydelig risiko ved å komme tilbake, var det nettopp dette vi gjorde et par dager senere. Været var betydelig dårligere da enn første dagen. Mens vi første dagen hadde hatt sol, var det nå grått og overskyet. På vei opp skråningen sørget vi for å fotografere Murmansk meget nøye, for å ivareta vår noe elendige "coverhistorie" om to VG-kolleger som var på privat feriereise i Murmansk. Fotografen bar sitt eget fotoutstyr, mens jeg måtte bære 500 mm-eren under jakken. Det var unektelig et syn som ville påkalt endel oppmerksomhet dersom vi hadde blitt observert på tundraen, tror jeg det er rimelig å konkludere med. På vei til selve området vi hadde blinket ut som utgangspunkt for fotograferingen så vi dessuten noen russere som campet. De hadde også en hund. Men ved å endre vår rute noe, maktet vi å unngå russerne.

Vi fikk de bildene vi var kommet for. Etter en ny time, halvannen, for å komme ned på hovedveien igjen hadde vi et nytt problem. Vi fikk ikke tak i taxi. Taxisjåføren vi på improvisert fingerspråk hadde bedt komme og hente oss dukket aldri opp. Også gangen før hadde vi hatt det samme problemet. Etter halvannen times venting og deretter spasering langs veien, og nyttesløse forsøk på å få haik, fikk vi til slutt kontakt med stringeren, som kom og hentet oss. Den forhenværende sovjetoffiseren så undrende på oss, men stilte ingen spørsmål.

Kvalitetssikring før publisering – 27. juni – 15. juli 1999

Hjemme i Oslo igjen var jobben på langt nær ferdig. Jeg måtte for det første kvalitetssikre opplysningene mine, jeg måtte forsikre meg om at vi hadde bilder av det riktige anlegget, og jeg måtte skaffe meg mer opplysninger om hva vi egentlig så på bildene.

Jeg brukte tre uker på denne jobben, stort sett på heltid. Jeg snakket med personer med etterretningsbakgrunn, militær bakgrunn og jeg viste bildene til personer som tidligere hadde foretatt inspeksjoner på russiske lagre for kjemiske stridsmidler. En av disse konstaterte nøkternt etter å ha fått tilgang til bildene via email: "Dere bør være glade for at dere ikke ble skutt". Vi snakket også med kilder i OPCW.

Etter et møysommelig og tidkrevende arbeid fikk vi ganske stor klarhet i hva bildene våre viste – noe som førte til at vi kunne presentere saken enda bedre på trykk.

Jeg var nå også inne i fasen der jeg kvalitetssikret alle de opplysningene jeg satt på. Hver enkeltstående opplysning ble grundig ettergått. Det ville vært for ille om mer enn to og et halvt års research skulle bli ødelagt av en liten uoppmerksomhet i innspurten.

Jeg innhentet også helt nye opplysninger – eksempelvis fra Norsk Institutt for luftforskning (NILU) og Statens Strålevern (SSV) om hvilke varslingsrutiner som fantes ved utslipp av giftige nervegasser fra den russiske siden av grensen. Det var ingen målinger og heller ingen slik varsling, bortsett fra den som eventuelt måtte komme fra russerne selv.

To dager før publisering sørget jeg også for å orientere Utenriksdepartementet (UD) om hva som var under oppseiling, slik at de kunne være klare til å kommentere saken samme dag vi kjørte de første artiklene.

Da sakene ble tegnet ut på VG-desken på nattestid, var jeg tilstede og bistod ved selve uttegningen. Jeg leste selv korrektur før sidene ble sendt til trykkeriet, etter å ha bistått med mer tekst til bildene etterhvert som uttegningen tok form. Det tror jeg var en lur investering, så mange detaljer som kunne ha blitt feil i de sakene som skulle på trykk denne dagen.

Oppfølging etter publisering – 15. juli 1999 – 21. januar 2000

Allerede samme dag som VG kjørte saken over hele forsiden og fire sider inne i avisen, gikk UD til aksjon. Nestkommanderende ved den russiske ambassaden i Oslo, ministerråd Mikhail Kokeev, ble kalt inn på teppet i Victoria Terrasse. Her fikk han overlevert et skarpt P.M, der Norge krevde klare svar fra russerne.

Reaksjonen kom raskt og ga andre medier en viss anledning til å logge seg på, noe en del redaksjoner gjorde – selv om selve avsløringen i seg selv var tilnærmet umulig å komme videre på for andre journalister. NTB og nyhetssendinger på radio refererte til VG og senere på dagen til UD's reaksjon. Via NTB og VGs internettsider ble historien snappet opp i Russland, USA, Storbritannia og Finland. Både Reuters, New York Times og The Sunday Times snuste på historien. Reuters fulgte opp med russiske reaksjoner. NYT fikk ingen selvstendig bekreftelse på nyheten, mens The Sunday Times droppet en sak om forsvarsanlegget på grunn av plassproblemer den søndagen det var aktuelt å kjøre en story på avsløringen. Det forhindret imidlertid ikke britisk etterretning i å plukke opp nyheten ganske umiddelbart. Selv Radio Free Europe (RFE) snappet opp saken, og omtalte den (om enn noe unøyaktig) i to av sine nyhetssendinger. Finske aviser laget også oppfølginger på saken, og minst en finsk avis ringte VG for å forhandle om å kjøpe rettigheter til å bruke de eksklusive bildene.

Allerede før publisering sørget jeg i samarbeid med redaksjonsledelsen for å rødmerke bildene. Alle henvendelser om kjøp av bildene måtte tas opp med meg direkte – for å godkjennes gang for gang. Dette ga meg i enkelte tilfeller verdifull informasjon – som etter hvert fant veien til spaltene.

Som jeg trodde allerede før publisering ble det – til tross for stor nyhetsinteresse – en ensom ferd i arbeidet med å lage oppfølginger på saken. Men igjen fikk jeg litt drahjelp – av justisminister Odd Einar Dørum. Da VG avslørte at det ikke fantes noen varslingsrutiner dersom ulykken var ute på det aktuelle anlegget like ved Murmansk, tok han ballen med en gang. Dørum ringte selv til VG for å fortelle om at han hadde gitt Direktoratet for sivilt beredskap (DSB) frist ut uken til å redegjøre for hvilke beredskapsrutiner som fantes på dette området.

Det var dermed først litt senere – uti august - at jeg merket tretthetssymptomer i

egen redaksjon og hos meg selv. Dette skyldes i hovedsak at vi aldri maktet å få noen åpne kilder på vår avsløring. Det nærmeste vi så langt har kommet er artikkelen 21. januar 2000, som for første gang forteller at UD sitter på tilnærmet fullgode "bekreftelser fra uavhengige kilder" på at det VG har skrevet er riktig.

Dokumentasjonen er gradert "hemmelig". UD har – av ulike årsaker – fortsatt valgt å svare unnvikende om saken. Over et halvt år etter at saken ble avslørt i spaltene, har russerne fortsatt ikke gitt et skikkelig svar. Noe Norge uten spesielt store protester så langt har akseptert.

En av de tingene jeg er misfornøyd med er at jeg ikke har plaget UD mer enn det jeg har – at de har fått for mye ro og for lite mediepågang om saken. Det handler tross alt om sikkerheten til flere tusen nordmenn. Jeg gjorde derfor store øyne da utenriksminister Knut Vollebæk på en pressekonferanse i Tromsø tok sjansen på å slå fast at en eventuell ulykke på det aktuelle anlegget ikke ville få helsemessige konsekvenser i Norge. Jeg ba umiddelbart om ordet, og spurte hvordan de fikk det til å samsvare med det UD hadde sagt i stortingsmelding nr. 34 (1993-94) om en konsekvensrekkevidde i worst case-scenarier på opptil 250 km. "Dette er ukjent for meg, og jeg må derfor få anledning til å sjekke saken nærmere", svarte en litt beklemmt Vollebæk.

UD har – fram til dags dato – ikke turd å fremsette krav om en uavhengig, internasjonal inspeksjon av det russiske forsvarsanlegget – slik Norge har muligheten til.

Noe av årsaken til at jeg etter hvert havnet litt på defensiven, er at jeg bare i en viss grad hadde oppfølgingsvinklinger klare da vi gikk til publisering 15. juli. I litt for stor grad ble løpet til underveis. Men jeg måtte nødvendigvis vente med en del arbeidsoppgaver inntil selve hovedsaken hadde stått på trykk.

I tillegg til å gå ytterligere i dybden på enkelthetene rundt lageret på Kola, valgte jeg å sette fokus på den norske beredskapen. Denne var – og er – under enhver kritikk. 13. august 1999 slo vi fast, med åpne kilder fra Forsvarets ABC-skole som grunnlag: "FORSVARET VIL BLI LAMMET – Ikke i stand til å takle ABC-krigføring".

Som ledd i oppfølgingsarbeidet laget vi også en reportasje fra Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) på Kjeller. Her oppbevares små mengder av nervegassene som på den russiske siden av grensen finnes i flere tonn. Hensikten er å drive forskning, med tanke på ABC-vern.

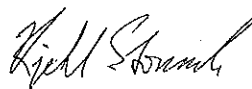
Under arbeidet med denne reportasjen ba vi om muligheten for å ta bilder av "the real thing". Etter først å ha avvist dette, gikk forskningsledelsen med på å hente fram noe av det de hadde på lager. Vi trodde vi skulle få på oss vernedrakter og bli hentet inn i den mest lukkede delen av forskningslaboratoriet der de livsfarlige nervegassene oppbevares.

Overraskelsen var derfor stor da en av forskerne kom tilbake, bærende på en metallsylinder. En meter unna åpnet han metallsylinderen og tok ut reagensrøret med det dødbringende innholdet – uten at dette var skjermet på noe som helst måte. Jeg må innrømme jeg holdt pusten da jeg forstod at det eneste som skilte oss fra den livsfarlige sarin-gassen var det millimetertynne glasset i reagensrøret. I løpet av under et halvt minutt var fotograferingen unnagjort.

Det er vel kanskje et ironisk paradoks at jeg i forbindelse med denne saken følte meg mer risikoutsatt på FFI enn da vi i skjul tok bildene av det russiske forsvarsanlegget utenfor Murmansk.

Mitt håp er likevel at vi har bidratt til å heve oppmerksomhetsnivået rundt faren for en stor katastrofe som vil kunne inntreffe i øst – på grunn av den omfattende våpen- og miljøtrusselen fra det tidligere Sovjetunionen.

VG-huset 20. januar 2000

Kjetil Stormark

Vedlegg: De publiserte avisartiklene.